

TÜRK

2022, Yıl/Year: 10, Sayı/Issue: 28, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 21.02.2022*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 11.02.2022*

Sayfa / *Page: 226-235*

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer:*

Rasilya Karimova

Kocaeli Üniversitesi Doktora Öğrencisi

rasilyakra@gmail.com

TATARLARDA AD VERME İLE İLGİLİ GELENEKLER

Öz

Tatarlar varlık, hareket ve kavramları adlandırmada tarihî süreç içinde farklı dönem, kültür ve medeniyet dairelerinden geçmiş milletlerden biridir. Türk Dünyası halklarının genelinde olduğu gibi Tatarlarda da ad verme geleneği büyük bir öneme sahiptir.

Türk Dünyası'nın önemli üyelerinden biri olan Tatarların kültür ve folklorunda ad verme geleneğinin oldukça renkli ve zengin bir arka planı vardır. Tatarlarda, ad vermenin ilk aşaması olan ad seçme çok önemsenmiş, kişinin adının onun yazgısını belirlediğine inanılmıştır. Güzel adın, sahibiyle birlikte millî ruhu koruyacağı, halka zinde bir bilinç sağlayacağı düşünülmüştür. Halk inancı, güzel bir adın kişinin karakteri üzerinde etkili olacağı şeklindedir.

Tarihî süreç içinde Tatarlarda farklı etkenlerin ad verme geleneği üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Tatarlarda kişi adları ve onlar ile ilgili tarihî gelişim süreci farklı saiklere bağlı olmuştur. Paganist dönem, İslam dini ve İslam'ın ad verme üzerindeki etkileri, Bolşevik İhtilali ve onun Tatarların ad verme gelenekleri üzerindeki etkileri, SSCB sonrası dönem ve bu dönemdeki yönelişler gibi hususlar bu saiklerden bazıları olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tatarlar, onomastik, ad, ad verme gelenekleri, kişi adları

TATAR TRADITIONS REGARDING NAMING

Abstract

Tatars are one of the nations that have passed through different periods, cultures and civilizations in the historical process in naming entities, movements and concepts. The tradition of naming is of great importance among the Tatars as well as among the peoples of the Turkic World.

The tradition of naming in the culture and folklore of the Tatars, one of the important members of the Turkish World, has a very colorful and rich background. In Tatars, choosing a name, which is the first stage of naming, was given great importance and it was believed that the name of the person determined his destiny. It was thought that a beautiful name would protect the national spirit together with its owner and provide a vigorous awareness to the people. Folk belief is that a beautiful name will have an impact on a person's character.

It is known that different factors were effective on the naming tradition among Tatars in the historical process. Personal names in Tatars and the historical development process related to them depended on different motives. Issues such as the paganism, the religion of Islam and the effects of Islam on naming, the Bolshevik Revolution and its effects on Tatars' naming traditions, the post-USSR period and trends in this period can be considered as some of these motives.

Keywords: Tatars, onomastic, name, naming traditions, personal names

Giriş

Dilbilimde isimler ana hatları ile iki gruba ayrılır. Birinci gruba genel anlam ifade eden isimler (sokak, ağaç, güvercin, çocuk vb. gibi) girer. Bir türden olan şeylerin sadece birine verilen isimler ise özel isim olarak adlandırılır. Bu gruba kişi isimleri, coğrafi isimler, tarihî olayları adlandıran isimler, önemli gün isimleri, gazete, dergi, kitap adları, hayvanlara verilen isimler, sinema, tiyatro, şirket vs. adları girer (Safiullina ve Zekiyev 2006: 281).

Dil deryasında özel isimler onomastiğin konusudur. Antroponim ise doğrudan kişi adlarını inceleyen bir ihtisas sahasıdır. Kişi ve aile adı, mahlas ve lakaplar ile özel adların hepsi bu başlık altında ele alınır. Öteki özel adlar gibi, sözlük veya söz diziminin herhangi bir birimi, özel ad olarak kullanılabilir (Karaağaç 2013: 100).

Tatar isimleri zenginliği ve çeşitliliği yönü ile dikkate değerdir. Çok eski devirlerde kişi adlarının önemine ve bu adların gücüne inanıldığı bilinmektedir. Eski Tatarlarda çocuklara ad verilirken göçebeliğin ağır şartları altında hayatlarını devam ettirebilsin, boyunun/klanının direği ve ailesine faydalı bir birey olsun diye türlü kültürlerle ilgili adların seçilmesine dikkat edilmiştir.

Zaman ilerledikçe insanların sosyal hayatı ile birlikte kişinin idraki de değişikliklere uğramıştır. Çok sayıda kabile bir araya gelip daha büyük yapıları oluşturmuş, inanç sistemleri/dinler değişmiş, zamanla tek Tanrılı inançlar benimsenmiş, devletler kurulup yıkılmış ve onların yerine yeni devletler kurulmuş, siyasî sistemler değişmiş, başka milletlerle ve kültürlerle kimi zaman isteyerek ve karşılıklı saygı çerçevesinde, kimi zaman politik kaygılarla, kimi zaman ise zorla etkileşime girilmiştir. Bu gelişmelerin hepsi Tatarlarda isim verme anlayış ve geleneklerini derinden etkilemiştir.

Günümüz Tatar halkının çok dilli ve çok kültürlü hayatının doğal yansımasını Tatar isimlerinde de görmek mümkündür.

1. Ad Verme ve Ad Vermeyi Belirleyen Etmenler

Yeni doğan çocuğa ad verme, doğumdan sonra çocuğun ebeveynleri ve diğer aile bireyleri ile, onu bekleyen toplumsal çevre ile iletişimini kuran, ilişkilerini düzenleyen âdetlerden, törenlerden, pratiklerden biridir. Her toplumun kendi folklorundan beslenen ad verme evrensel bir olgudur. Bir

nevi zorunluluk olan ad verme olgusundan yoksun herhangi bir toplum yoktur. Verilen adın anlamının çocuğa geçeceği inancı, adın seçimini, veriliş şeklini, adı veren kişiyi etkiler ve ad vermeyi gelişigüzel bir davranış olmaktan çıkarır (Altun 2004: 170-171). Tarihî süreç içinde ad verme geleneği üzerinde bu düşüncenin hemen her dönemde hâkim olduğu bilinmektedir.

Hangi toplumda olursa olsun dünyaya bir canın gelmesi sevinçle karşılanır. Ebeveynler üzerinde, bu küçük can iyesinin zamanla terbiye edilip hayata hazırlanması yanında, ona bir isim verme sorumluluğu da vardır. Türkiye Türkleri ile ilgili beş farklı toplum kesimi üzerinde yaptığı bir çalışma sonucu İlhan Başgöz (1986: 215), köyden kente göç ve üretim şekillerinin değişmesi gibi köklü yapı değişmelerinin insan adlarında da değişme ve yenilenmeyi beraberinde getirdiğini belirtir. İnsan adlarındaki bu değişme ve yenilenme bir yandan toplum ilişkilerine, toplum kurumlarındaki değişmelere; bir yandan da ad seçenlerin isteklerine, dileklerine, düşlerine ve inanışlarına sıkı sıkıya bağlıdır. İlhan Başgöz, çocuğun adına bakılarak ailesinin eğitim durumunu üç aşağı beş yukarı kestirme imkânı olduğunu, insan adlarının kişisel ve toplumsal çevreyi yansıttığını ifade eder. Sinema, radyo, televizyon sanatçılarının, sevilen roman ve oyun kişilerinin adlara aktarıldığını belirtir. Seçim, özgürlük, barış, örgüt gibi zaman zaman çilesi çekilen ve özlemi duyulan kavramların da insan adları oluverdiğini; milletimizin yenmeleri ve yenilmelerinin de adlara yansıdığını dile getirir. Fukara babanın kızından umduğu başlık parası bile adına yansyıp *Beşbine* diye kız adı olabilir. Dil ve tarih devrimleri adlarda izlenebilir. Bürokrasideki hatalar, yanlış anlamalar bile adlara etki edebilir. Dedelerin, babaların, amcaların isimleri sürekli yeni nesle aktarılabilir.

İnsana hayatında sadece bir defa ad verileceği için bunun çok iyi düşünülerek, yani cismine ve ruhuna uygun bir şekilde, seçilmesi gerektiği hakkındaki inançlar Müslüman Tatarlar arasında vardır ve bu inançların varlığı günümüzde de devam etmektedir. Bundan dolayı adın uzun olmamasına, güzel olmasına ve güzel bir anlam taşımasına, aynı zamanda içinde yaşanan çağa uygun mahiyette bir ad olmasına ebeveynler tarafından büyük özen gösterilir. Tatar isimlerinin anlamlarını ele alıp inceleyen Gomer Sattar-Mulille (1998: 12), Tatarlar tarafından kullanılan erkek ve kadın isimlerinin sayısının yirmi beş binden fazla olduğunu belirtip bu isimlerin kullanım şekillerinin de çok zengin ve çok çeşitli olduklarını ifade eder.

Çocuğa ad vermek hemen hemen her toplumda çok önemli ve büyük sorumluluk gerektiren bir iş olarak görülür. Müslüman toplumlarda İslam ile ilgili isimler, Hristiyan toplumlarda ise Hristiyanlık ile ilgili isimler hem erkek hem de kız çocuklar için tercih edilir. Günümüzde de Kazan Tatarları arasında bu anlayışların hâkim olduğu söylenebilir. Cüz’i bir kısmı Hristiyan olan Tatarların, Kreşin Tatarlarının, Hristiyanlık ile ilgili; Müslüman Tatarların ise İslam ile ilgili adları seçmeye özen gösterdikleri görülmektedir. Bu durum elbette dinî hassasiyeti olan aileler için geçerlidir. Çinliler; anlamsız ad, kötü kaderden bile kötüdür, derler. Çocuğa anlamlı ve güzel bir ad ile hitap edilmesi bir anlamda onun için dua ediliyormuş gibidir. Anlamsız isim ise çocuğun huyunu etkiler; ileride onun karakter yönünden problemlı birisi olmasına, ayrıca sürekli hastalıklara maruz kalmasına yol açabilir (Fazlıyev 2010: 72).

Gomer Sattar-Mulille (1998: 13), Türk-Tatar isimlerini “Paganist inançlar, gelenekler temelinde oluşan kişi adları” ve “Bulgar-Tatarlarda bebeğe ad vermede eski dönemlerdeki inançlar, gelenekler ve âdetler ile ilgili kişi adları” şeklinde iki başlık altında inceler. Bu başlıklar, kendi içlerinde de alt başlıklar oluştururlar. Eski dönemlerde kişi isimleri animizm, totemizm ile ilgili inançlar, Gök-Tanrı, gök cisimleri kültü, yer ve su kültü, atalar kültü ve akrabalık terimlerinin önemi ve etkisi ile ortaya çıkmıştır. Bulgar-Tatarlarda bebeğe ad verme geleneği ve âdetleri çocuğun anne-babasının, kardeşlerinin, sülalesinin isteği, duyguları ile bağlantılı olup çocuğun iyi huylu, yüksek seviyeli, saygın bir kişi olmasına dönük iyi niyet ve istekleri de içinde barındırmıştır

(Sattar-Mulille 1998: 13). Günümüz Tatarlarında da çocuklara ad verme ile ilgili benzer düşünce ve geleneklerin varlığını devam ettirdiğini söylemek mümkündür. Ancak günümüz Tatar toplumunda çocuklara ad verme ile ilgili olarak geçmiş dönemden daha farklı ve çeşitli olacak şekilde din, millî kültür, popüler kültür, moda, dünya görüşü vb. etkenlerin varlığı söz konusudur.

2. Tatar Tarihindeki Önemli Dönemler ve Kişi Adları Üzerindeki Etkileri

Tarihî süreç içinde Türkler için ortak bir geçmiş ve coğrafya söz konusu olsa bile zamanla bu durum değişime uğramış, Tatarlar erken dönemlerde göç edip Kuzeybatı Asya'da Sibiryâ Bölgesi ile Doğu Avrupa'da İdil-Ural Bölgesi topraklarına yerleşmişlerdir. Tatarların uzun ve inişli çıkışlı tarihlerinde dinî ve kültürel anlamda etkileşime girdikleri farklı millet, kültür ve dinler söz konusu olmuştur. Paganist dönem, İslam dininin etkisi altındaki dönem, Bolşevik İhtilali sonrası SSCB ve komünist dönem bunların en önemlileri olarak düşünülebilir. Bu dönemlerin hepsinin Tatar halkı ve Tatar kültürü ile Tatarların ad verme geleneklerinde etkili oldukları söylenebilir.

2.1. Paganizm Etkisindeki Eski Türk Devri (I-X. Yüzyıllar)

Eski devirlerde hayvanlara, ağaçlara, bitkilere, taşlara tapınan, bu nesnelere ilahlaştıran Tatarlarda kabilenin koruyucusu *bürë* (*börü*, *kurt*) olmuştur. Bundan dolayı Tatarlar arasında kurt ile ilgili isimler yaygın şekilde kullanılmıştır. Bu durumun günümüzde de, özellikle soyadlarında, varlığını devam ettirdiği görülmektedir. *Bürë* kelimesinin eş anlamlısı olan *aşan*, *qaşqar*, *qaçqar*, *qort* gibi sözcüklerin *Qaşkarov*, *Qaşkarbayev*, *Qurtbayev* gibi soyadlarında hâlâ kullanılmakta olduğu görülmektedir. Bolgar kabileleri arasında kendi totemlerini *bars* (*pars*) olarak tanımlayan kabilenin yaşadığı tespit edilmiştir. Bu koruyucu hayvan gibi güçlü, kuvvetli, kudretli, atik olsun diye eski Türk takvimine göre *bars* (*pars*) yılında doğan erkek çocuklara Bars adı verme geleneği oluşmuştur. Bars kelimesinden Aybars, Bibars, Barshan, Tuybars gibi isimler de türemiştir (Sattar-Mulille 1998: 14-15). Bars hayvanı ile bağlantılı Bars bek, İrbis gibi isimler Köktürk Yazıtları'nda yer almıştır. Bu kelimeler *qar barsı* (*kar parsı*) anlamını ifade eder. İrbis, İşbara (kudretli bars), İrbis İşbara Cabgu Han, İrbis Dulu Han, Bahadur İrbis Han, İrbis Şeguy Han gibi isimler de görülmüştür. *Bars* komponenti eklenerek yapılmış olan Aybars, Baybars, Bibars, İlbars, Qolbars, Yanbars vb. adlar günümüzde de Tatarlar arasında kullanılmaktadır (Dewletşin 2009: 14).

Tatarların Altayın Sayın Süme (Ehmetova 1984: 55) adlı destanlarında da ad verme ve adın önemi üzerinde durulur. Destanda ele alınan bir kocakarı ile ihtiyar kocasının kendi talihini aramak için yola çıkan biricik oğulları adsızdır. Yola çıkan adsız balası için babası çok üzülür ve “Balamız adsız bir biçimde çıkıp gitti. Herhangi biri balamız ile karşılaşır ona adını sorsa o ne cevap verir?” diye düşünür. Yaşlı adamın eşi oğullarını geri çağırıp ona bir ad vermeleri gerektiğini belirtir. Öyle yaparlar ve destan kahramanı olacak bu erkek çocuğa babası tarafından Altayın Sayın Süme adı verilir.

Çok eski zamanlarda çocuklara, özellikle de erkek çocuklara, ad vermek belli bir vakitte yerine getirilen bir iş olarak kabul edilmiştir. Erkek çocuk buluş çağına erip kendi fiziksel gücünü ispat ettikten sonra ona ad verilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyını Beyân İder Hanım Hey başlıklı boyda bir erkek çocuğun gösterdiği kahramanlık örneği sonrasında kendisine ad verilmesi ile ilgili güzel bir örnek yer alır. “Bayındır Hanuñ ağ meydanında bu oğlan cenk itmişdür, bir buğa öldürmiş senüñ oğluñ, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün didi (Ergin 2004: 83; Özsoy 2006: 63).” Buğaç/Boğaç adı çocuğun boğa ile mücadele edip onu yenmesi dolayısı ile ve bu duruma uygun olarak Dede Korkut tarafından kendisine verilen ad olmuştur.

2.2. İslam Dini Etkisindeki Devir (X-XX. Yüzyıllar)

Bulgar-Tatarlarda çocuğa ad verme işi türlü inançlar ve gelenekler ile bağlantılı olmuştur. Çocuk güzel yüzlü, nurlu, iyi huylu, asil, aydın olsun diye *küréklë, kürkem, çiber, matur, siluw, güzel* gibi Türk asıllı ve *zarif, camal, nefis, nur, rawşan, zifa, fruz-fruza* gibi Arap-Fars asıllı komponentler de kullanılmıştır. *Matur, Maturqay, Çiber, Siluwhan, Güzelcan* gibi erkek isimleri; *Küréklëbike, Taşılıw, Şemsësiluw* gibi kız isimleri bu bileşimler neticesi olarak ortaya çıkmıştır (Sattar-Mulille 1998: 16-17).

Tatarlarda İslam dini ile ilgili isimler İdil-Kama Bulgarlarının 922 yılında İslam dinini resmî din olarak kabul etmelerinden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. İslam dininin etkisi ile Arapça kişi adlarının yanında Fars dilinden gelen adlar da kullanılmaya başlanmıştır. Yüzyıllardır devam edegelen bu süreçte saf Türk-Tatar adları da Arap-Fars adları ile birleşip *Qol+seyët, Qol+şerif, İş+morat, Aq+nazar, Emir+han, Esmal+bike, Mahi+siluw, Yözlë+camal* gibi isimlerin oluşmasını sağlamıştır (Sattar-Mulille 1998: 18-19). Arapça ve Farsça ile Türkçe/Tatarca birleşik adlar günümüzde de Tatarlar tarafından çocuklara verilmektedir. Arapça ve Farsça kökenli adlar özellikle dindar aileler tarafından tercih edilmektedir.

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başına kadar Tatarlar arasında Arap ve Fars dillerinden alınan adları kullanmak yaygın bir gelenek idi. Erkek çocuklarına genellikle “-ulla” (Şeymulla, Gıylmulla), “-din” (Fethëtdin, Hösnëtdin); “-can” (Möhemmetcan, Ehmecan) gibi son ekli veya “Abd-” (Abdrahman, Abdëreşit) gibi ön ekli isimler verilirdi. Kızlara ise Zeynep, Gayşe, Fatıyma gibi müstakil isimler veya “Bibi-” (Bibinur), “-bike” (Gölbike), “-banu” (Gölbanu), “-camal” (Gölcamal, Eşhepcamal), “-nisa” (Mişnisa, Heyërnisa, Gölnisa) gibi ekli isimler verilmesi şeklinde bir âdet vardı (Urazmanova ve Çeşko 2001: 337).

Eski devirlerde de Tatarlar arasında çocuğa isim vermenin çok ciddiye alındığı ve buna büyük sorumluluk gerektiren bir iş olarak bakıldığı; ismin güzelliği ile ilgili hususların Tatar halk türkülerine konu olduğu da bilinmektedir. Aşağıda bir kısmına yer verilen Reyhan adlı Tatar halk türküsünde de bu husus dile getirilmektedir (Mansurov 1989: 420):

Aqlı sitsı külmeğëñnëñ	(Beyaz kumaş gömleğinin)
Yaqaların këm uyğan?	(Yakasını kim kesmiş?)
İsemëñ matur, këmner quyğan?	(Adın çok güzel, kimler koymuş?)
Sinë kürëp këm tuyğan?	(Seni görüp de kim doymuş?)

2.3. Bolşevik İhtilali Sonrası Devir ve XXI. Yüzyıl Başı

XX. yüzyılın başına kadar Müslüman Tatarlarda İslam dininin etkisinde kalınarak çocuklara verilen Arapça kaynaklı adların, eskiden olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte, bugün de kullanılmaya devam edildiği söylenebilir. Fakat 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali sonrası büyük bir sarsıntı, derin bir kırılma yaşanmış ve Tatar halkı kültürel anlamda bundan -istememiş, hatta buna karşı çıkmış ve alternatif yollar geliştirmeye çalışmış olsa bile- güçlü bir biçimde etkilenmiştir. Bu süreçte seküler dünya görüşü ekseninde yeni isimler popülerlik kazanmaya başlamış ve onların çoğu bugün de yaygın bir şekilde kullanılmaya devam edilmektedir.

Çağdaş Tatar toplumunda modern bir anlayış örneği olarak anne ve babanın isimlerinin ilk hecelerinin alınması yolu ile bebeğe yapay bir isim verilebildiği de görülmektedir. İlk çocuğun adı hangi harf ile başlıyorsa diğer çocukların adlarının da aynı harfle başlamasına özen gösteren aileler de vardır. Mesela kız çocuklar için “M” harfiyle başlayan Medine, Mözeyene; erkek çocuklar için ise “R” harfi ile başlayan Rafael, Refet gibi birbiri ile uyumlu adlara rastlanmaktadır (Urazmanova ve Çeşko 2001: 337).

Bolşevik İhtilali sonrası Tatarlarda kişi adlarında değişiklikler olmaya başlamıştır. Gomer Sattar-Mulille (1998: 24-29), bu değişiklikleri dört gruba ayırır.

Birinci Grup: Bulat, Miñgol, Ayaz, Almaz, Çulpan, Ğencë gibi eski devirlerden beri kullanışta olan isimler ve X. yüzyılda kabul edilen İslam dininin etkisi ile yayılan kısa ve anlamlı Kerim, Reis, Naile, Reşit, Dile vb. bazı adlar XX. asır başında daha da popüler olmaya başlamıştır.

İkinci Grup: Nuğay, Çalbay, Canbay, Ğobeydulla, Bikmulla gibi adlar günümüzde artık kullanılmamaktadır. Bu adlar arkaik bir hal almışlardır.

Üçüncü Grup: Bolşevik İhtilali sonrası Tatarlar arasında görülen erkek isimlerine *-a, -e, -iye* gibi ekler eklenerek bu isimlerden Aygiz-Aygize, İlüs-İlüse, İlgiz-İlgize örneklerindeki gibi yeni kız isimleri yapılmaya başlanmıştır. Hem erkek hem kız adlarının yapımında *il, göl, nur, naz, tañ, fen* kelimeleri kullanılarak İldus, İlsöyer, İlşat, İlnur, Fennur, Gölşat, Gölnoz, Tañçulpan, Tañsiluw, Fenzaman gibi yeni adlar ortaya çıkmış ve halk arasında yaygınlık kazanmıştır.

Dördüncü Grup: SSCB döneminde Tatar adları Ruslardan ve Batı dillerinden kullanıma giren Marat, Mars, İdeya, Lira, El'za, Artur, Al'bert, Roza, Rafael', Flyora, Spartak, Regina, Aida, Luiza gibi adlar yardımı ve Bolşevik İhtilali ile ilgili kelimeler yanında devrimcilerin ad ve soyadlarını kısaltma yolu ile ortaya çıkan adlar yardımı ile zenginleşmiştir: Vil' (Vladimir İl'iç Lenin'in ilk harflerinden yapılmıştır), Lemar-Lemara (Lenin-Marks kelimelerinin ilk hecelerinden oluşmuş bir addır), Revo ve Lutsiya isimleri (revo+lyutsiya/devrim kelimesinin bölünmesi yolu ile yapılmıştır), Marlen (Marks ve Lenin kelimelerinden), Kim (Kommunistiçeskiy İnternatsional Molodyoji kelimelerinin ilk harflerinden yapılan kısaltma yolu ile). Bolşevik İhtilali sonrası dönemde çocuklara ad olarak doğduğu ayın adını vermek şeklinde bir moda da söz konusu olmuştur (May, Mayets, Marta, Avgustina, Oktyabr' vb).

XX. yüzyılın 70-80'li yıllarında hem kısa hem de kullanımı kolay olan isimlerden kızlara Alsu, Aysiluw, Aliye, Elfiye, Gölfiye, Zölfiye, Feride, Milewşe, Leysen, Liliye, Leyle; erkeklere Aydar, Ayrat, Azat, Almaz, İrëk, İlnur, İlşat, Bulat, Damir, Ferit, Fenis, Röstem, İlmir, İldar, Radik, Ramil, Reşit, Marat, Nail gibi isimler vermeye başlandığı görülmüştür.

XX. yüzyılın sonlarında SSCB'nin çökmesi ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren İslam ile ilgili sayılan Arapça orijinli Sabir, Kerim, Seyët, İslam, Ramazan, Şamil, Ğamil, Kamil gibi erkek ve Seyide, Selime, Zifa, Zöleyha, Emine, Meryem, Medine gibi kız adları yeniden ve yaygın bir biçimde çocuklara vermeye başlanmıştır. Bu durumun, ateizmin resmi görüş olarak benimsendiği SSCB döneminde yasaklanan dinlerin SSCB sonrası yeniden hayata dâhil olması ve insanların dine dönüşü ile doğrudan ilgili olduğu söylenebilir.

3. Tatarlarda Ad Verme ile İlgili Gelenek ve Ritüeller

Müslüman Tatarlarda bebeğe ad koyma işi *isëm quşuw (isim koşmak)*, *isëm birüw (isim vermek)*, *isëm quyuw (isim koymak)*, *isëm saluw (isim salmak)*, *ataw (adlandırma)*, *at qıçqıruw (ad çıkırmak)*, *at quşuw (ad koşmak)*, *at saluw (ad salmak)* gibi fiillerle ifade edilir.

Yeni doğan bebeklere ad verme işi bir törenle yapılır. Bu tören genellikle bebek doğum hastanesinden eve döndükten sonra, bebeğin ve annenin sağlık durumu göz önünde bulundurularak, uygun bir vakitte organize edilir. Fakat ad verme işinin ne kadar erken yapılırsa o kadar iyi olduğu ile ilgili inanç günümüzde hâlâ halk arasında yaygındır. İsimsiz bebeğin huzursuz olacağı dile getirilir ve bu isimsiz bebeğe cinlerin musallat olacağı düşünülür. Eğer bir bebeğe isim verilmemişse, bu bebeğe bir ad koyulana kadar bebeğin yanında bir bıçak veya makasın bırakılması gerektiğine inanılır. Orta Ural Bölgesi'nde yaşayan Müslüman Tatarlarda eski devirlerdeki ad

verme törenleri esnasında bebeğin adı evden çıkıp gitmesin diye evin dış ve iç kapılarını ile pencerelerini kapatma şeklinde bir geleneğin var olduğu bilinmektedir (Bayazitova 2002: 205).

Müslüman Tatarlarda ad verme merasimi öncesi mükellef bir sofraya hazırlanır ve eve *mulla* (*imam*) çağrılır. Bu törene bebeğin ailesinin yakınları, genellikle bebeğin ebeveynlerinin anne ve babaları, yani bebeğin dedeleri ve nineleri, amcaları, dayıları, halaları, teyzeleri, ailenin ileri gelen büyükleri ve yakın komşular davet edilir. Davet edilen akrabalar başka şehir veya köyde ikamet ediyor olsalar bile uzak mesafeleri yakın ederek bu törene katılmaya özen gösterirler. Aile içinde yapılan bu merasime genellikle on beş yirmi kadar kişi katılır (Karimova 2017: 71).

Törene katılan hiç kimse buraya eli boş gelmez. Tatarların milli tatlısı olan *çekçek** ile birlikte börek, yaş pasta, çikolata, kuru pasta gibi yiyeceklerle birlikte bebeğe hediye ve törene katılanlara dağıtmak için *heyêrlêk* (*sadaka yerine geçen hediye*) de getirilir.

Eski devirlerde Tatarların yaşadığı bazı bölgelerde ad verme töreninde ad veren kişiye bir miktar gümüş para verme geleneği de görülmüştür. Bunun amacı, bebeğin gümüş gibi sağlam ve güçlü olmasını dilemektir (Bayazitova 2002: 205).

Ad verme töreni genellikle evin oturma odasında yapılır. İki veya üç masa uzunlamasına birleştirilerek uzun bir masa kurulur ve bu özel gün için hazırlanmış olan çeşitli yemekler, meyveler masada hazır bekletilir. Mulla (*imam*) geldikten sonra ilk iş olarak ev ve ev sahipleri için dua eder. Dua faslından sonra ise bebek, orta boy bir yastığın üstüne konulmuş şekilde odaya getirilir. Bebek genellikle babası tarafından buraya getirilir, annesi ise yan odada veya tören yapılacak olan odada bir köşede bekler (Karimova 2017: 71). Günümüz Tatar toplumunda etkin olmamakla birlikte burada İslam ile ilgili olan haremlik-selamlık uygulamasının kısmî etkisinin olduğu söylenebilir. Günümüzde Tatarlardaki isim verme merasimi esnasında kadınlar ve erkekler bir arada bulunur ve aynı şekilde masada da birlikte yer alırlar, yani haremlik-selamlık gibi bir uygulama söz konusu değildir.

Bebek, yüzü kibleye gelecek şekilde yatırılır. Mulla (*imam*) “bismillah” diyerek bebeğin başucuna geçer ve ezan okur. Bundan sonra ise bebeğin sağ kulağına, elbette cinsiyetine göre, “Ehmet qızı Elfıye” veya “Reşit ulı (oğlu) Aydar” şeklinde üç defa bebeğin ismini söyledikten sonra kamet okur ve sol kulağına da üç defa, yine aynı şekilde, adını söyledikten sonra dua faslına geçer. İmam bundan sonra bebeğe, bebeğin ebeveynlerine ve tüm ailesine iyi dileklerde bulunur. İsim verme törenine imam tarafından Kur’an’dan ayetler okunarak devam edilir. Törene katılanlar sadaka dağıtırlar. Sadaka dağıtma genellikle bir miktar para, sabun, havlu, paket çay veya şeker şeklinde olabilir ve evde bulunan hiç kimse sadakalardan pay almadan kalmaz. Bir nevi hediyeleşme olan bu fasıldan sonra yine dualar edilir ve dua sonrası, daha önceden hazırlanmış ve beklemekte olan, masaya geçilip hep birlikte yeme içme faslına başlanır (Karimova 2017: 72). Burada, temeli paganist döneme kadar uzanan ve Hristiyanlık inancında komünyon olarak adlandırılan ayin ile benzerlik ya da paralellik gösteren bir uygulamanın varlığı dikkat çekicidir.

Günümüzde bebeklere babaları tarafından da ad verilmektedir. Bu uygulama da imamların kontrolünde yapılmakta olup son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Burada amaç, bebeğin, adını ilk olarak babasından duymasının istenmesidir. Bebeğin ismi her ne kadar babası tarafından veriliyor olsa bile burada da bebeğin sağ kulağına ezan ve sol kulağına kamet okuma işi yine imam tarafından yerine getirilir (Karimova 2017: 72). Böylece hem ailenin isteği gerçekleşmiş hem de dinî hassasiyetlere riayet edilmiş olur.

* Çekçek: Hamuru çamfıstığı veya hurma çekirdeği şeklinde kesip eritilmiş tereyağında pişirdikten sonra bal ile karıştırarak yapılan bir çeşit tatlı (Abdullin vd., 1981: 467).

Bebeğe ad verme geleneğindeki ritüellerle ilgili olarak önce ezan okunması bu insanın namaz ehli ve İslam ümmetinden olduğunu ifade eder. Kametin ise cenaze namazı için bir çağrı olduğu bebeğe isim veren imam tarafından ebeveynlere ve törene katılan diğer kişilere dinî bir bakış açısı ile anlatılır (Karimova 2017: 75).

Fatih Urmanç (2005: 77), Hvalın Tatarlarında bebek dünyaya geldikten sonra ona geçici bir ad verildiğini ve bu adın *këndək adı (göbek adı)* olarak nitelendirildiğini, daha sonra ise bir tören düzenlenip geleneğe uygun şekilde imam tarafından çocuğun kulağına ezan ve kamet okunduktan sonra gerçek adının verildiğini belirtir. Bu durumda çocuğun bir göbek adı ve bir de gerçek adı olmaktadır. Flyora Bayazitova (2003: 153) da Hvalın Tatarları ile ilgili aynı gelenekten bahseder ve bu uygulamanın bebek dünyaya geldikten sonra isimsiz kalmasını diye yapıldığını belirtir.

Sovyetler Birliği döneminde, yani resmî devlet ideolojisi dolayısı ile insanların din ile bağlantılarının tam olmadığı zamanlarda, bile Müslüman Tatarların dinî geleneklerini, gizli saklı da olsa, yaşatmaya çalıştıkları, her Tatar köyünün kendi mullasının (imamının) var olduğu, adları kulaklarına okunan ezan ve kamet ile bu mullalar (imamlar) tarafından verilen insanların son yolculuklarına da yine, gizli gizli yapılmış olsa bile, yakınlarının ve yine mullaların (imamların) duaları ile gittiklerini belirtmek mümkündür (Karimova 2017: 72-73).

Eskiden Müslüman Tatar halkı arasında bebeğin ağır hastalığa yakalanması, vücudunda lekeler ve benler çıkması veya ailede çocuk ölümlerinin artması durumunda çocuğun ömrünü uzatacak, çocuğu hastalıklardan veya Azrail'den koruyacak yeni bir ad verme geleneği de görülmüştür (Urmanç 2005: 77).

Tatarlarda isim verme töreni genellikle evde yapılmakla birlikte son yıllarda bu uygulama camilerde de yapılmaya başlanmıştır. Fakat bu âdet pek yaygın değildir, çünkü aile ortamında ve akrabalarla birlikte bir tören düzenlenmesi halk tarafından mecburî bir uygulamaymış gibi kabul edilmekte ve bu sebeple de bu tür bir merasim tercih edilmektedir. Uygulamanın camiye taşınması, SSCB sonrası kalkan yasaklarla birlikte, toplumun din kavramına yeniden yönelişi ile ilgilidir.

Tataristan'da son yıllarda hayata geçen yeni bir uygulama da isim verilen bebeklere bununla ilgili dinî bir belgenin, şehadetnamenin, verilmekte olmasıdır. Şehadetnamede bebeğe imam tarafından verilen isim, bebeğin anne ve babasının adı, ismin verildiği gün, ay, yıl ve bu şehadetnamenin hangi cami imamı tarafından düzenlendiği ile ilgili bilgiler yer alır (Karimova 2017: 73).

İsim verme merasiminin sonunda, verdiği rızıklar dolayısı ile Allah'a dua ve şükredilir. Merasime katılanlar, bebeğe, "Tigöz qanat bēlen üssēn! (Çift kanatlı -analı babalı- olarak büyüsün!), İygēlēklē bulsın! (Hayırlı biri olsun!), Behētē-tewfiğı bulsın! (Bahtı açık/geniş olsun!), Saw-selamet bulsın! (Sağlıklı olsun!), Ozın gōmērlē bulsın! (Uzun ömürlü olsun!) gibi dilekler dileyerek konuk oldukları evden ayrılırlar.

Merasim sonrası misafirler ayrılıp giderlerken törene katılan herkese ev sahipleri tarafından dualı rızıklardan bir miktar verilir. Böylece merasime katılmayan kişilere de bu rızıklar ulaştırılır ve onların da iyi dilekleri, duaları alınmış olur. Bu, eski devirlerden beri süregelen bir gelenek olup günümüzde de halk arasında yaşamaya devam etmektedir (Karimova 2017: 74).

Sonuç

Türk Dünyası'nın önemli üyelerinden biri olan Tatarlar arasında çocuklara ad verme geleneği tarihî süreç içinde her zaman büyük bir önem taşımış ve Tatarlar tarafından ad verme işi çok büyük bir ciddiyetle yerine getirilmiştir.

Tatarların bilinen uzun tarihleri içinde ad verme uygulamasına etki eden animist, totemist, paganist dönemler, İslamî dönem, resmî uygulamanın ateizm olduğu SSCB hâkimiyeti altındaki dönem ve SSCB sonrası dönem şeklinde dönemler olmuştur. İlkel dönemlerde değişik kùltlerden, hayvanlardan esinlenilerek adlar verilmiştir. İslamiyet kabul edildikten sonra din eksenli Arap ve Fars isimleri yaygınlık kazanmıştır. SSCB döneminde, özellikle bu yeni sistemi ve anlayışı benimseyen kişiler tarafından, devrimde etkili olan kişilerin adları ya doğrudan ya da kısaltma veya farklı adlardan birleştirme yapma yolu ile kullanılmıştır. Aynı dönemde, Rus baskısından kurtulmak ve bunu yaparken de Ruslarla aynı adları taşımamak amacı ile, Batı kaynaklı isimler de kullanılmıştır. SSCB sonrası dönemin sonlarına doğru kısa isimlerin kullanımı şeklinde bir moda ortaya çıkmıştır. SSCB dönemi sonrasında ise din eksenli isimlerin kullanımında yeniden bir artış olduğu görülmüştür.

Varlık ve kavramlar gibi kişiler de adları ile var olabilmektedirler. Bu bilinçle hareket eden Tatarlar millî kimliklerinin doğal bir yansıması ve taşıyıcısı/aktarıcısı olan kişi adlarına büyük önem vermekte, millî-dinî eksenli şekilde bu özelliklerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Elbette seküler bir anlayışa sahip olan geniş Tatar kitleleri de söz konusudur ve bunlar da eski veya yeni anlayışlar doğrultusunda farklı ad verme yollarına gitmektedirler.

Tatar halkı ve Tatar kimliği Müslüman, Hristiyan ya da seküler bir anlayışa mensup olmaları gibi farklı saiklerle yeni nesillere verilen Tatar isimleri yardımı ile ve çok yönlü bir biçimde varlığını devam ettirmektedir.

Kaynaklar

- Abdullin, İ.A. vd. (1981). *Tatar Tëlnëñ Añlatmalı Süzlegë III*. Qazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı. [Абдуллин, И.А. һ.б. (1981). *Татар Теленëң Аңлатмалы Сүзлеге III*. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]
- Altun, Işıl (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*. Kocaeli: Yayıncı Yayınları.
- Başgöz, İlhan (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Bayazitova, F.S. (2002). *Urta Ural (Sverdlovsk Ölkësë) Tatarları*. Qazan: Fikër. [Баязитова, Ф.С. (2002). *Урта Урал (Свердловск Öлкәсе) Татарлары*. Казан: Фикер.]
- Bayazitova, F.S. (2003). *Tatar-Mişer Ruhiy Mirası. Ğaile-Könkürëş, Yola Terminologiyesë hem Fol'klor*. Saransk: "Tatarskyu Gazeta". [Баязитова, Ф.С. (2003). *Татар-Мишәр Рухи Мирасы. Ғаилә-Көнкүреш, Йола Терминологиясе һәм Фольклор*. Саранск: "Татарская Газета".]
- Dewletşin, Ğamircan (2009). *Borın-Borın Zamanda...: Mif. Din. Sengat'*. Qazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı. [Дәүләтшин, Гамиржан (2009). *Борын-Борын Заманда...: Миф. Дин. Сәнгәт'*. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]
- Eñmetova, F.V. (1984). *Tatar Ҳаһқ İcatı - Dastannar*. Qazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı. [Әхмәтова, Ф.В. (1984). *Татар Халык Иҗаты - Дастаннар*. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]
- Ergin, Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Fazlıyev, Celil (2010). *Celil Hezret Wegazlerë*. Qazan: 'Millet' Neşriyatı. [Фазлыев, Жәлил (2010). *Жәлил Хәзрәт Вәгазләре*. Казан: "Милләт" Нәшрияты.]
- Karaağaç, Günay (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Karimova, Rasilya (2017). *Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde (Hristiyan Tatarlarda) Geçiş Dönemleri (Doğum, Evlenme, Ölüm)*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Mansurov, Zinnur (1989). *Cırlarımız*. Qazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı. [Мансуров, Зиннур (1989). *Жырларыбыз*. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]
- Özsoy, Bekir Sami (2006). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Safiullina, F.S., M.Z.Zekiyev (2006). *Hezërgë Tatar Edebiy Tëlë*. Qazan: Meğarif Neşriyatı [Сафиуллина, Ф.С., М.З. Зэкиев. (2006). *Хэзерге Татар Әдәби Телә*. Казан: Мәгариф Нәшрияты.]
- Sattar-Mulillë, Gomer (1998). *Tatar İsemnerë Ni Söyli?* Qazan: “Rannur” Neşriyatı. [Саттар-мулилле, Гомәр (1998). *Татар Исемнәре Ни Сөйли?* Казан: “Раннур” Нәшрияты.]
- Urazmanova, R.K., S.V.Çeşko (2001). *Tatarı*. Moskva: Nauka. [Уразманова, Р.К., С.В.Чешко (2001). *Татары*. Москва: Наука.]
- Urmançë, Fatiyh (2005). *Tatar Haliq İcatı*. Qazan: Megarif Neşriyatı. [Урманче, Фатих (2005). *Татар Халык Иҗаты*. Казан